

دانشگاه الزهراء (س)
دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته علوم اقتصادی

عنوان

بررسی عوامل مؤثر بر تفاوت نرخ سود دریافتی و پرداختی (Spread)
در بانک های دولتی و بانک های خصوصی ایران

استاد راهنما

جناب آقای دکتر احمد یزدان پناه

استاد مشاور

جناب آقای دکتر شمس الله شیرین بخش

دانشجو

میترا دولت آبادی

دی ماه سال ۱۳۹۱

تقدیم به پدر و مادر عزیزم
دو فرشته ای که همیشه آغوششان پر مهر ،
دستانشان گرم
و چشمانشان نگران است.

تقدیر و تشکر

سپاس فراوان به درگاه ایزد منان که بر این حقیر منت نهاد و توفیق راهیابی به ورطه علم و دانش را بر من ارزانی داشت تا توشه ای هرچند اندک از این بیکران برچینم. به امید آنکه توفیق ادامه راه را نصیبم فرماید.

بر خود واجب می دانم از اساتید عزیز و گران قدر و همه آنان که به نوعی در این راه مرا یاری و مساعدت نموده اند، تشکر نمایم:

از جناب آقای دکتر احمد یزدان پناه، استاد گرانقدر که همواره از راهنمایی مدبرانه و همکاری بی دریغ ایشان بهره مند بوده ام، قبول زحمت فرموده و مسئولیت اصلی راهنمایی این پایان نامه را بر عهده گرفتند.

استاد ارجمند جناب آقای دکتر شمس الله شیرین بخش که مشاوره این پایان نامه را قبول فرموده اند. و در پایان از تمام عزیزانی که به هر نحوی در به ثمر رساندن این پژوهش علمی مرا یاری نموده اند.

عنوان: بررسی عوامل مؤثر بر تفاوت نرخ سود دریافتی و پرداختی (Spread) در بانک های دولتی و بانک های

خصوصی ایران

نام و نام خانوادگی: میترا دولت آبادی

رشته تحصیلی: کارشناسی ارشد علوم اقتصادی

استاد راهنما: جناب آقای دکتر احمد یزدان پناه

استاد مشاور: جناب آقای دکتر شمس الله شیرین بخش

تاریخ دفاع: دی ماه ۱۳۹۱

چکیده

کارایی سیستم بانکی نقش مهمی را در توسعه اقتصادی کشورها ایفا می کند. یکی از مهمترین و کلیدی ترین نماگرهای کارایی سیستم بانکی، اسپرد نرخ سود بانکی می باشد هدف از انجام این تحقیق، اندازه گیری اسپرد نرخ سود بانکی در بانک های دولتی و بانک های خصوصی و ارزیابی تأثیر دو گروه از متغیرهای بانکی و کلان اقتصادی بر روی تغییرات آن می باشد. بدین جهت داده های بانک های دولتی (ملی، سپه، تجارت و رفاه) طی سال های ۱۳۸۹-۱۳۷۶ و بانک های خصوصی (اقتصاد نوین، کارآفرین، سامان، پارسیان) طی سال های ۱۳۸۹-۱۳۸۱ مورد استفاده قرار گرفت. نتایج تحقیق حاکی از آن است که:

- نرخ تغییرات متغیرهای بانکی (نسبت مطالبات غیرجاری، نسبت هزینه های عملیاتی و سهم از بازار سپرده های بانکی) و متغیر تورم بر روی نرخ تغییرات اسپرد دارای اثر مثبت و معنی دار هستند.
- رشد اقتصادی تأثیر معکوس و معنی دار بر اسپرد دارد.
- علی رغم حضور بانک های خصوصی از سال ۱۳۸۱ به بعد، ضریب عددی متغیر مجازی نشان می دهد که کماکان صنعت بانکداری ایران در انحصار بخش دولتی بوده است. ولیکن ضریب منفی بدست آمده بیانگر کاهش اثر انحصار و حرکت به سمت تغییرات ساختار فعلی است.

واژگان کلیدی: اسپرد بانکی، نسبت هزینه های عملیاتی، نسبت مطالبات غیر جاری، تورم، رشد اقتصادی و

سهم از بازار سپرده.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات تحقیق	۱
۱-۱- مقدمه	۲
۱-۲- مسئله پژوهش	۴
۱-۳- اهداف پژوهش	۵
۱-۴- اهمیت موضوع و ضرورت انتخاب	۶
۱-۵- فرضیه های پژوهش	۷
۱-۶- تعاریف عملیاتی	۷
۱-۷- نهادها یا موسساتی که می توانند از یافته های این پژوهش بهره گیرند	۱۰
۱-۸- قلمرو پژوهش	۱۰
۱-۸-۱- قلمرو مکانی پژوهش	۱۰
۱-۸-۲- قلمرو زمانی پژوهش	۱۰
۱-۸-۳- قلمرو موضوعی پژوهش	۱۰
۱-۹- روش تجزیه و تحلیل داده ها	۱۰
۱-۱۰- سازماندهی پژوهش	۱۱
فصل دوم : ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق	۱۲
۲-۱- مقدمه	۱۳
بخش اول: مبانی بازارهای مالی	۱۳
۲-۲- مفهوم بازارهای مالی	۱۳
۲-۳- واسطه های مالی	۱۴
۲-۴- وظایف واسطه های مالی و شبکه بانکی	۱۵
۲-۵- بازارهای مالی ایران	۲۰
بخش دوم : مبانی نظری نرخ سود	۲۲
۲-۶- بانکداری سرمایه داری (متعارف)	۲۲
۲-۷- تعاریف نرخ بهره	۲۳
۲-۸- نظریات نرخ بهره	۲۶
۲-۸-۱- نرخ بهره از دیدگاه کلاسیک ها	۲۶
۲-۸-۲- نظریه بهره جان مینارد کینز	۲۶
۲-۸-۳- نظریه مقداری پول	۲۷

۲۸.....	۹-۲ نحوه عملکرد نرخ بهره در تئوری های اقتصاد
۳۰.....	۱۰-۲ تفاوت های بهره (ریبا) با سود
۳۱.....	۱۱-۲ بانکداری اسلامی
۳۲.....	۱۲-۲ تفاوت های اساسی بانکداری اسلامی و بانکداری متعارف
۳۳.....	۱۳-۲ سرکوب مالی و اثرات آن
۳۵.....	۱۴-۲ آزاد سازی مالی
۳۹.....	۱۵-۲ آزادسازی نرخ بهره(سود)
۴۰.....	۱۶-۲ روند اصلاحات اقتصادی و بانکی در کشورهای جهان و ایران
۴۵.....	۱۷-۲ ابزارهای سیاست پولی در ایران
۴۷.....	۱۸-۲ مکانیزم تعیین نرخ سود در ایران
۴۸.....	۱۹-۲ بررسی وضعیت فعلی نرخ های سود بانکی
۵۳.....	بخش سوم : مبانی نظری اسپرد بانکی
۵۳.....	۲۰-۲ مقدمه
۵۵.....	۲۱-۲ انواع مدل های اسپرد بانکی
۵۶.....	۲۱-۲-۱ مدل های تعاریف محدود
۵۷.....	۲۱-۲-۲ مدل های تعاریف گسترده
۵۸.....	۲۲-۲ روش های محاسبه اسپرد بانکی
۵۹.....	۲۳-۲ بررسی اسپرد بانکی در ایران
۶۱.....	۲۴-۲ تجربه کشورهای مختلف در زمینه نرخ سود و اسپرد بانکی
۶۵.....	۲۵-۲ پیشینه تحقیق
۶۵.....	۲۵-۲-۱ پیشینه تحقیق در خارج از کشور
۷۳.....	۲۵-۲-۲ پیشینه تحقیق در ایران
۷۵.....	فصل سوم: روش تحقیق و مراحل انجام آن
۷۶.....	۳-۱ مقدمه
۷۷.....	۳-۲ عوامل مؤثر بر تفاوت نرخ سود دریافتی و پرداختی(اسپرد)
۷۷.....	۳-۲-۱ درجه رقابت بین بانک ها
۷۸.....	۳-۲-۲ نرخ تورم
۷۹.....	۳-۲-۳ حقوق صاحبان سرمایه و حمایت قانونی از آن ها
۷۹.....	۳-۲-۴ امکان پذیری اطلاعات در مورد وام گیرندگان
۸۰.....	۳-۲-۵ قوانین بانکی و وام های تکلیفی
۸۰.....	۳-۲-۶ کارایی و بهره وری بانک ها
۸۱.....	۳-۲-۷ مالیات و اندوخته های قانونی

۸۱.....	۳-۲-۸- نقدینگی
۸۲.....	۳-۲-۹- سهم بانک از بازار سپرده بانکی
۸۲.....	۳-۲-۱۰- مطالبات غیر جاری
۸۳.....	۳-۲-۱۱- رشد اقتصادی و سهولت سرمایه گذاری
۸۵.....	۳-۳- جامعه آماری
۸۵.....	۳-۴- منابع داده های آماری
۸۵.....	۳-۵- روش تخمین
۸۵.....	۳-۵-۱- تقسیم بندی اطلاعات آماری
۸۷.....	۳-۵-۲- رگرسیون با استفاده از سری های زمانی
۸۹.....	۳-۵-۳- بررسی آزمون ریشه واحد
۹۰.....	۳-۵-۴- بررسی رابطه بلند مدت بین متغیرها
۹۱.....	۳-۵-۵- ناهمسانی واریانس
۹۱.....	۳-۵-۶- خود همبستگی
۹۳.....	فصل چهارم : تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق
۹۴.....	۴-۱- مقدمه
۹۴.....	۴-۲- تجزیه و تحلیل توصیفی متغیرهای مورد بررسی
۹۴.....	۴-۲-۱- روند اسپرد بانکی
۹۷.....	۴-۲-۲- روند رشد اقتصادی
۹۸.....	۴-۲-۳- روند تورم
۱۰۰.....	۴-۲-۴- روند نسبت هزینه های عملیاتی
۱۰۲.....	۴-۲-۵- روند نسبت مطالبات غیر جاری
۱۰۵.....	۴-۲-۶- روند سهم بازار هر بانک در بازار سپرده
۱۰۷.....	۴-۳- نتایج حاصل از برآورد اقتصادسنجی برای بانک های دولتی مورد مطالعه
۱۰۸.....	۴-۳-۱- بررسی مانایی متغیرهای مدل با استفاده از آزمون دیکی فولر تعمیم یافته
۱۰۹.....	۴-۳-۲- آزمون همجمعی یوهانسون - یوسیلیوس
۱۱۱.....	۴-۳-۳- تخمین الگوی رگرسیونی در مجموعه بانک های دولتی مورد مطالعه
۱۱۱.....	۴-۳-۳-۱- مشکل خودهمبستگی
۱۱۲.....	۴-۳-۳-۲- مشکل ناهمسانی واریانس
۱۱۷.....	۴-۴- نتایج حاصل از برآورد اقتصادسنجی برای بانک های خصوصی مورد مطالعه
۱۱۸.....	۴-۴-۱- بررسی مانایی متغیرهای مدل با استفاده از آزمون دیکی فولر تعمیم یافته
۱۱۹.....	۴-۴-۲- آزمون همجمعی یوهانسون - یوسیلیوس
۱۲۱.....	۴-۴-۳- تخمین الگوی رگرسیونی در مجموعه بانک های خصوصی مورد مطالعه

۱۲۱.....	۲-۲-۱- مشکل خود همبستگی
۱۲۲.....	۲-۳-۴- مشکل ناهمسانی واریانس
۱۲۶.....	فصل پنجم : نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۲۷.....	۵-۱- مقدمه
۱۲۸.....	۵-۲- نتایج تحقیق
۱۳۰.....	۵-۳- موانع و محدودیت ها
۱۳۱.....	۵-۴- توصیه های سیاستی
۱۳۳.....	۵-۵- پیشنهادات برای مطالعات آینده
۱۳۴.....	منابع و مأخذ
۱۴۰.....	پیوست ها

کلیه دستاوردهای ناشی از تحقیق فوق منطبق به دانشگاه الزهراء (س) است

فهرست نمودارها

- نمودار (۱-۳): عوامل مؤثر بر اسپرد بانکی (مدل مورد مطالعه) ۸۴
- نمودار (۱-۴): روند تفاوت اسپرد بانکی در بانک های دولتی مورد مطالعه ۹۶
- نمودار (۲-۴): روند اسپرد بانکی در بانک های خصوصی مورد مطالعه ۹۶
- نمودار (۳-۴): روند رشد اقتصادی به قیمت های ثابت سال ۱۳۷۶ ۹۷
- نمودار (۴-۴): روند نرخ تورم ۹۹
- نمودار (۵-۴): روند هزینه عملیاتی در بانک های دولتی مورد مطالعه ۱۰۰
- نمودار (۶-۴): روند هزینه عملیاتی در بانک های خصوصی مورد مطالعه ۱۰۰
- نمودار (۷-۴): روند نسبت هزینه عملیاتی در بانک های دولتی مورد مطالعه ۱۰۲
- نمودار (۸-۴): روند نسبت هزینه عملیاتی در بانک های خصوصی مورد مطالعه ۱۰۲
- نمودار (۹-۴): روند نسبت مطالبات غیر جاری در بانک های دولتی مورد مطالعه ۱۰۴
- نمودار (۱۰-۴): روند نسبت مطالبات غیر جاری در بانک های خصوصی مورد مطالعه ۱۰۴
- نمودار (۱۱-۴): روند سهم بانک های دولتی مورد مطالعه در بازار سپرده ۱۰۶
- نمودار (۱۲-۴): روند سهم بانک های خصوصی مورد مطالعه در بازار سپرده ۱۰۶

پایه اسنادی
مجله علمی پژوهشی
مجموعه مقالات
فصلنامه علمی پژوهشی
دانشگاه الزهراء (س) است

فهرست جداول

- جدول (۱-۲): نرخ های سود اسمی و واقعی سپرده ها در بانک های دولتی (درصد) ۵۰
- جدول (۲-۲): نرخ های سود بانک ها و مؤسسات اعتباری غیر دولتی ۵۱
- جدول (۳-۲): سهم تسهیلات اعطایی بانک های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی از کل تسهیلات اعطایی ۵۲
- جدول (۴-۲): نرخ سود سپرده ها ، تسهیلات و اسپرد بانکی در کشورهای تازه صنعتی شده ۶۲
- جدول (۵-۲): نرخ سود سپرده ها، تسهیلات و اسپرد بانکی در کشورهای آمریکای جنوبی ۶۲
- جدول (۶-۲): نرخ سود سپرده ها ، تسهیلات و نرخ اسپرد بانکی در کشورهای توسعه یافته ۶۴
- جدول (۱-۴): متوسط اسپرد بانکی ۹۵
- جدول (۲-۴): آزمون ریشه واحد دیکی فولر تعمیم یافته برای تفاضل اول سری های زمانی ۱۰۸
- جدول (۳-۴): تعیین وقفه بهینه درالگوی VAR بانک های دولتی ۱۰۹
- جدول (۴-۴): آزمون اثر یوهانسن در الگوی VAR بانک های دولتی ۱۱۰
- جدول (۵-۴): آزمون حداکثر مقدار ویژه یوهانسون در الگوی VAR بانک های دولتی ۱۱۰
- جدول (۶-۴): نتایج تخمین مدل بانک های دولتی مورد مطالعه ۱۱۳
- جدول (۷-۴): آزمون ریشه واحد دیکی فولر تعمیم یافته برای تفاضل اول سری های زمانی ۱۱۸
- جدول (۸-۴): تعیین وقفه بهینه درالگوی VAR بانک های خصوصی ۱۱۹
- جدول (۹-۴): آزمون اثر یوهانسن در الگوی VAR بانک های خصوصی ۱۲۰
- جدول (۱۰-۴): آزمون حداکثر مقدار ویژه یوهانسن در الگوی VAR بانک های خصوصی ۱۲۰
- جدول (۱۱-۴): نتایج تخمین مدل بانک های خصوصی مورد مطالعه ۱۲۳

فصل اول:
كليات تحقيق

كلية
الزهد (ع) است

۱-۱. مقدمه

نقش موسسات و نهادهای مالی در بهبود وضعیت اقتصادی و رشد اقتصادی مبتنی بر بازار دارای اهمیت بسیاری است. طی سال های اخیر ، بخش خدمات مالی در کنار سایر زیر مجموعه های بخش خدمات ، به طور کلی یکی از بخش های به سرعت در حال رشد اقتصاد کشورهای صنعتی و کشورهای در حال رشد به حساب می آید، که با خلق فرصت های شغلی در بهبود نرخ بیکاری تأثیرگذار است. علاوه بر این بایستی به نقش بازارها و نهادهای مالی در جذب و تجهیز سرمایه اشاره کرد. این مسئله مخصوصاً در کشورهای در حال توسعه با توجه به محدودیت منابع از اهمیت بیشتری برخوردار می باشد .

نحوه مالکیت این نهادها، روند اعطای تسهیلات و مدیریت اعتباری آن ها، نرخ های بهره رایج و چگونگی تعیین آن ها، همگی از جمله عواملی هستند که کارایی بخش مالی را تعیین می کنند.

یکی از مهمترین نهادهای مالی در هر کشور که به عنوان یک واسطه مالی عمل می کنند، بانک ها می باشند. فعالیت بانک ها و به طور کلی صنعت بانکداری ، بی گمان یکی از اساسی ترین بخش های اقتصادی در هر کشور محسوب می شود. منظور از بانک اشاره به بنگاه یا نهادی است که فعالیت های جاری و مستمر آن از یکسو، اعطای تسهیلات مالی را در بر می گیرد و از سوی دیگر، شامل سپرده پذیری از عموم آحاد جامعه است. ترکیب همزمان این دو فعالیت بارزترین مشخصه بانک ها محسوب می شود؛ چرا که بخش عمده ای از وام و اعتبارات اعطا شده به وسیله هریک از بانک ها از محل وجوه سپرده های عموم مردم و آحاد جامعه تأمین می شود. بنابراین بانک ها یکی از مهمترین ابزارهای تخصیص منابع پولی و مالی هستند که در سیاست گذاری کلان اقتصادی مورد استفاده قرار می گیرد. از این بابت اگر سیستم و نظام بانکی ، نظامی کارآمد باشد رونق و رشد اقتصادی را در پی خواهد داشت. در حال حاضر نظام پولی و بانکی کشور به دلایل مختلف با مشکلات مهمی چه در زمینه جذب منابع سرمایه و چه در تخصیص بهینه و مطلوب منابع ، مواجه است. علاوه بر این به دلیل فقدان کارایی لازم در سیستم بانکی امکان استفاده مطلوب از سیاست های تغییر نرخ بهره فراهم نیست و عدم توسعه یافتگی بازار سرمایه مزید علت است. به طوری که افزایش نرخ بهره بانکی از یک طرف مشکلات عدیده ای را ، از جمله افزایش هزینه ها بر اقتصاد ملی تحمیل می نماید و از طرف دیگر کاهش آن منجر به فرار سرمایه ها به خارج از کشور می شود. (مه لقا اترک ، ۱۳۸۷)

امروزه بحث اصلاحات مالی به ویژه در کشورهای در حال توسعه در حد زیادی مطرح است و کاهش تفاوت نرخ سود دریافتی و پرداختی بانکی نیز از جمله مهمترین اصلاحات مورد نظر در سیستم بانکی است زیرا یکی از کلیدی ترین نماگرهای عملکرد و کارایی صنعت بانکداری در هر کشور، تفاوت نرخ سود دریافتی و پرداختی می باشد که اصطلاحاً اسپرد (Spread) بانکی نامیده می شود و به معنای تفاوت نرخ سود دریافتی از تسهیلات از یک سو و نرخ سود پرداختی بابت سپرده ها از سوی دیگر می باشد (که از این پس به منظور رعایت اختصار، اسپرد بانکی نامیده می شود) و به نوعی می تواند بیانگر استفاده بهینه از منابع در نهاد بانک به حساب آید. بالا بودن این تفاوت به معنای بالا بودن سود عملیاتی بانک ها است و چنانچه این وضعیت در یک بازار رقابتی صورت پذیرد می تواند بیانگر کارایی بالا باشد، اما اگر نظام بانکی کشور دارای یک بازار انحصار چند جانبه باشد، بخصوص اگر سهم بازار بیشتر در اختیار بانک های دولتی باشد (شرایطی که در اغلب کشورهای در حال توسعه وجود دارد)، بانک ها جهت پوشش هزینه ها و کسب سود بیشتر سعی در افزایش این نرخ دارند. حال در چنین شرایطی، هر چه اسپرد بانکی بالا و قابل ملاحظه باشد، به عنوان یک مانع برای گسترش و توسعه واسطه گری مالی عمل می نماید. ساز و کار ممانعت از توسعه بازار مالی بدین گونه است که بالا بودن این نرخ، موجب کاهش بازده سپرده گذاری شده و پس انداز کنندگان بالقوه را با عدم تشویق مواجه می سازد و این امر موجب کاهش جمع آوری وجوه نقد سپرده گذاران شده و تأمین مالی قرض گیرندگان را با محدودیت مواجه می سازد. این امر همچنین آثار نامساعد وسیعی در اقتصاد ملی به دلیل کاهش فرصت های سرمایه گذاری به بار می آورد و رشد بالقوه و تولید ملی را کاهش می دهد.

بنابراین شناخت عوامل مؤثر بر اسپرد بانکی (به عنوان یکی از مهمترین شاخص های ارزیابی سودآوری بانک ها) و همچنین میزان و نحوه اثرگذاری آنها می تواند در تعیین نرخ تعادلی آن و در نهایت افزایش کارایی نظام بانکی تأثیر بسزایی داشته باشد به طوری که با ترغیب مشتریان به عنوان سپرده گذار و یا تسهیلات گیرنده، منجر به جمع آوری بیشتر وجوه نقد مردم و سرمایه گذاری در بخش های مختلف اقتصادی و در نهایت رشد و توسعه اقتصادی می گردد. محققان بسیاری تلاش کرده اند تا این عوامل را در نظام بانکی کشورهای مختلف شناسایی نمایند. در اغلب این تحقیقات بالا بودن هزینه های عملیاتی در بانک ها و موسسات اعتباری، سرکوب مالی، فقدان رقابت در مؤسسات مالی، بی ثباتی اقتصاد کلان، نرخ ذخایر قانونی،

محیط مقرراتی و ریسک اعتباری از جمله مهمترین دلایل بالا بودن اسپرد بانکی و در نتیجه کاهش کارایی در نهادها و مؤسسات مالی از جمله بانک ها محسوب می شوند. (گودرزی، ۱۳۸۲)

۲-۱. مسئله پژوهش

بانک ها یکی از مهمترین واسطه های مالی در نظام اقتصادی هر کشور محسوب می شوند که نقش جذب منابع و تبدیل آن به وجوه سرمایه گذاری را برای فعالیت های سرمایه گذاری در بخش های اقتصادی بر عهده دارند و لذا در کم و کیف تخصیص منابع پولی و مالی نقش حیاتی دارند. از این رو بانک ها در سیاست گذاری های کلان اقتصادی مورد استفاده قرار می گیرند و اهداف کلان اقتصادی همچون کاهش نرخ تورم، افزایش رشد پایدار تولید ملی، از جمله اهدافی هستند که بانک ها در سیستم مالی یک کشور می توانند در دست یابی به آن ها نقش مؤثری بازی کنند. بنابراین لازم است بانک ها به عنوان یک بنگاه اقتصادی از عقلانیت اقتصادی برخوردار باشند و همواره برای تجهیز و تخصیص منابع در یک چارچوب رفتاری عقلانی عمل نمایند و حساسیت لازم را از منظر برگشت منابع، مد نظر قرار دهند تا علاوه بر حفظ ارزش برای سپرده گذاران زمینه ایجاد ارزش را نیز برای صاحبان سرمایه فراهم آورند.

برای آنکه بانک ها بتوانند نقش حیاتی خود را در سیستم مالی به خوبی ایفا نمایند لازم است که رفتار خود را در چارچوب معیارها و اصولی شکل دهند که یکی از این چارچوب های متداول CAMEL می باشد که عبارت است از: کفایت سرمایه^۱، کیفیت دارایی^۲، مدیریت^۳، سودآوری^۴ و نقدینگی^۵. هر یک از این عناصر به صورت انفرادی قابل بررسی و تجزیه و تحلیل بوده و به صورت یکپارچه نیز ارتباط تنگاتنگ و ارگانیکی با هم دارند. بنابراین یکی از عناصر در مدیریت بانکی، سودآوری بوده که تجزیه و تحلیل و بررسی عوامل مؤثر بر آن می تواند برای مدیریت بانکی درک صحیحی از وضع موجود جهت برنامه ریزی های آتی فراهم آورد. یکی از مهم ترین شاخص های سنجش سودآوری بانک ها، شاخص اسپرد بانکی است. این شاخص به عنوان نمادی از کارایی در نظام بانکی، بیانگر تفاوت میان متوسط میزان سود کسب شده از دارایی های درآمدزا و متوسط سود پرداخت شده به منابع جمع آوری شده سپرده ای می باشد.

¹ - Capital adequacy

² - Assets qualification

³ - Management

⁴ - Earning

⁵ - Liquidity

البته این مفهوم در نظام های بازار آزاد با بازار غیر آزاد، یعنی شرایطی که نرخ سود و یا نرخ بهره به صورت دستوری تعیین می شوند، تفاوت دارد. در شرایط بازار آزاد، متولیان امور پولی مجبور هستند از ابزار بازار پول جهت اثرگذاری بر نرخ های فوق الذکر استفاده کنند، اما در نظام های غیر آزاد، مسئولین پولی رأساً در خصوص نرخ ها تصمیم گیری و سیاست گذاری می نمایند. در نظام های بازار آزاد، این متغیر (اسپرد) یکی از شاخص های کلیدی در ارزیابی عملکرد و کارایی سیستم پولی و بانکی است. اگر این اختلاف قابل ملاحظه باشد می تواند، همانند یک مانع جلوی گسترش و توسعه بازار مالی را سد نماید. ساز و کار ممانعت از توسعه بازار مالی بدین گونه است که در صورت مدیریت نامناسب بانکی (برای مثال، به علت بالا بودن حجم بدهی های معوق و سوخت شده) هزینه هر واحد وام افزایش می یابد و در شرایط انحصاری بودن نظام بانکی، بانک ها این هزینه را در قالب نرخ بهره بالاتر به وام گیرندگان تحمیل می کند (گودرزی و واشقانی، ۱۳۸۲).

بنابراین، لازم است که بانک ها از یک طرف، با عقلانیت اقتصادی سود خویش را حداکثر سازی کنند و از طرف دیگر، در دنیای رقابتی امروز برای کاهش قیمت تمام شده خدمات خود، اسپرد محدودی داشته باشند. حال مسئله مهم این است که چگونه می توان تعارض میان این دو نوع عقلانیت را کاهش داد؟ یکی از اهداف این تحقیق کمک به این مسئله است و با تعیین عوامل مؤثر بر اسپرد بانکی می توان در این راستا کمک شایسته ای نمود.

۳-۱. اهداف پژوهش

پژوهش حاضر سعی دارد تا در مرحله اول، عوامل مؤثر بر اسپرد بانکی را، که بر سیستم مالی هر کشور و قیمت تمام شده پول مؤثر است، تعیین نماید و در مرحله بعد، نحوه اثر گذاری هر یک از این عوامل را مورد بررسی قرار دهد. همچنین این تحقیق قصد دارد تا متغیرهای مطرح شده در ادبیات موضوع را از زوایای مختلف مانند ساختار نظام بانکی مورد توجه قرار دهد.

نیم نگاهی به ادبیات موضوع در زمینه این تحقیق و کشف شکاف تحقیقاتی آن، مبین آن است که این تحقیق با بکارگیری روش های آماری مناسب می تواند در سیاست گذاری های پولی و بانکی نقش معناداری بازی نماید. با توجه به اهداف مالی و پولی در اکثر کشورهای در حال توسعه از جمله ایران که رقابتی شدن صنعت بانکداری را هدف گذاری نموده اند و با توجه به اهمیت نرخ سود بانکی در کارایی سیستم مالی کشور، نتایج احتمالی این تحقیق انگیزه انجام آن بوده است.

۴-۱. اهمیت موضوع و ضرورت انتخاب

سیستم مالی کشور ما بانک محور است (در مقابل سیستم های بورس محور). این سیستم با توجه به نقش حیاتی خود در اهداف کلانی چون رشد اقتصادی پایدار و با ثبات و اشتغال زایی پروژه ها ، می بایست از نظر هزینه ها آسیب شناسی شود. در کشورهای توسعه یافته به دلیل شفافیت بازارهای پولی و انگیزه بالای رقابت ، زمینه کارآیی مؤسسات مالی بخصوص بانک ها مهیا بوده و تفاوت این دو نرخ بانکی پایین می باشد. زیرا از طرفی سود واقعی (سود اسمی پس از تعدیل نرخ تورم) پرداختی به سپرده گذاران بالا می باشد که رضایت مشتریان را به همراه خواهد داشت و باعث جذب هرچه بیشتر نقدینگی موجود به سمت سیستم مالی می شود و از طرف دیگر سود دریافتی از متقاضیان تسهیلات پایین می باشد که باعث ترغیب سرمایه گذاری و در نتیجه رشد اقتصادی می شود. در حالیکه در کشورهای در حال توسعه اسپرد بانکی بسیار بالاست. به این دلیل که از یک سو، سود واقعی پرداختی به مشتریان پایین بوده و باعث نارضایتی در این خصوص می شود (پدیده سرکوب مالی) و از سوی دیگر، سود دریافتی از تسهیلات بالا می باشد و مطلوبیت استفاده از تسهیلات را برای بخش هایی از اقتصاد از بین می رود و سرمایه ها فقط به طرف بخش های بازرگانی و خدمات سوق می یابد. بنابراین، کاهش اسپرد بانکی از عوامل مهم اصلاحات مالی می باشد که منتج به رشد و توسعه اقتصادی خواهد شد. از این رو، این تحقیق سعی دارد مهمترین عوامل تأثیرگذار بر اسپرد بانکی را در چارچوب شرایط اقتصادی کشورهای در حال توسعه تبیین نماید. از آن جایی که یکی از ملاک های مهم کارآیی بانک ها و استفاده بهینه از منابع و مصارف ، شناخت عوامل موثر بر اسپرد بانکی است ، لذا شناسایی این عوامل و نحوه تأثیرگذاری آنها بر اسپرد، سیستم بانکی کشور را در خصوص افزایش کارآیی و گسترش بهینه عملیات بانکی کمک می نماید و برنامه ریزان اقتصادی و مالی را در خصوص ساز و کار تعیین نرخ سود در کشور یاری می رساند.

۵-۱. فرضیه های پژوهش

- ۱- نسبت هزینه های عملیاتی و نسبت مطالبات غیرجاری رابطه مثبت و معنی داری با اسپرد بانکی در مجموعه بانک های دولتی و خصوصی منتخب دارند.
- ۲- سهم هر بانک از بازار سپرده های بانکی، رابطه مثبت و معنی داری با اسپرد بانکی در مجموعه بانک های دولتی و خصوصی منتخب دارد.
- ۳- تغییرات نرخ تورم تأثیر معنی داری بر اسپرد بانکی در مجموعه بانک های دولتی و خصوصی منتخب دارد.
- ۴- میان رشد تولید ناخالص داخلی (GDP) و اسپرد بانکی در مجموعه بانک های دولتی و خصوصی منتخب رابطه معنی داری وجود دارد.
- ۵- ورود بانک های خصوصی تأثیر معنی داری بر روی کاهش اسپرد بانک های دولتی دارد.
- ۶- اثرگذاری عوامل مؤثر بر اسپرد بانکی در مجموعه بانک های دولتی و مجموعه بانک های خصوصی منتخب متفاوت است.

۶-۱. تعاریف عملیاتی

بانک :

بانک نهادی اقتصادی است که وظیفه هایی چون تجهیز و توزیع اعتبارات، عملیات اعتباری، عملیات مالی، خرید و فروش ارز، نقل و انتقال وجوه، وصول مطالبات اسنادی و سود سهام مشتریان، قبول امانات، نگهداری سهام و اوراق بهادار و اشیای قیمتی مشتریان و انجام وکالت خرید یا فروش را بر عهده دارد.

سپرده (Deposit) :

شامل کلیه سپرده های دیداری (اعم از قرض الحسنه پس انداز و جاری و خالص انواع چک های بانکی فروخته شده و سایر سپرده ها) و سپرده های غیر دیداری (کوتاه مدت و بلند مدت ارزی و ریالی) می باشد که همگی به نوعی منابع بانک ها تلقی می گردند.

سپرده قرض الحسنه پس انداز:

حساب سپرده قرض الحسنه پس انداز به حسابی اطلاق می شود که صاحب آن به قصد تعاون عمومی و کمک به نیازمندان و برخورداری از پاداش و اجر معنوی و برخورداری از انواع خدمات بانکی نزد بانک افتتاح می نماید. به موجودی این حساب ها هیچگونه سودی تعلق نمی گیرد. (بهمند و بهمنی ۱۳۸۵).

سپرده قرض الحسنه جاری:

سپرده قرض الحسنه جاری به تقاضای اشخاص حقیقی و یا حقوقی به موجب قرارداد فی ما بین بانک و متقاضی افتتاح می گردد. برداشت از این حساب توسط دارنده حساب بوسیله صدور چک و به موجودی حساب سودی تعلق نمی گیرد. (بهمند و بهمنی ۱۳۸۵).

سپرده سرمایه گذاری مدت دار:

به آن دسته از سپرده هایی اطلاق می شود که به قصد انتفاع (سود) به بانک سپرده می شود و بانک ها با قبول وکالت از طرف صاحبان سپرده های غیر دیداری ، آنها را در عملیات مجاز بانکی به کار می گیرند (بهمند و بهمنی ۱۳۸۵).

تسهیلات (Loan) :

کلیه مبالغی که بر اساس هر یک از عقود تعریف شده در قانون به منظور کسب درآمد به مشتریان اعطا شده است. عبارت است از تأمین مالی یا تضمین تعهدات مالی متقاضیان طبق قانون عملیات بانکی بدون ربا. روش های اعطای تسهیلات بانکی عبارتند از: قرض الحسنه ، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی ، سرمایه گذاری مستقیم ، مضاربه ، معاملات سلف ، فروش اقساطی ، اجاره به شرط تملیک ، جعاله ، مزارعه ، مساقات ، و خرید دین (بانک مرکزی ۱۳۷۹).

تفاوت نرخ سود دریافتی و پرداختی (Spread) :

اختلاف میان نسبت سود های دریافتی ناشی از تسهیلات به کل تسهیلات و نسبت سودهای پرداختی به سپرده ها به کل سپرده ها.

$$\text{اسپرد بانکی} = \frac{\text{سود دریافتی از تسهیلات}}{\text{کل تسهیلات}} - \frac{\text{سود پرداختی به سپرده گذاران}}{\text{کل سپرده های مدت دار و دیداری}}$$

رشد اقتصادی (Economic Growth):

رشد اقتصادی عبارت است از درصد تغییرات تولید ناخالص داخلی حقیقی یک کشور بین دو سال متوالی.

سپرده قانونی نزد بانک مرکزی :

بانک ها موظفند همواره نسبتی از بدهی های ایجاد شده و به طور اخص سپرده های اشخاص نزد خود را در بانک مرکزی نگهداری کنند. طبق قانون پولی و بانکی کشور ، نسبت سپرده قانونی بانک ها نزد بانک مرکزی بر حسب ترکیب و نوع فعالیت بانک ها، نسبت های متفاوتی است که در هر حال این نسبت از ۱۰ درصد کمتر و از ۳۰ درصد بیشتر نخواهد بود. سپرده قانونی نزد بانک مرکزی در حکم مالیات برای بانک ها بوده و در حال حاضر از مهم ترین ابزار سیاست پولی بانک مرکزی محسوب می شود و تغییرات آن بر روی اسپرد بانکی تأثیر مستقیم خواهد گذاشت زیرا هزینه پنهان ناشی از مسدود شدن منابع بانکی در نرخ سود دریافتی از سپرده گذاران انعکاس می یابد.

هزینه های عملیاتی (غیر مالی) :

عبارت است از هزینه های پرسنلی یا اداری یا تشکیلاتی بابت پرداخت حقوق و مزایای پرسنل بانک و هزینه های جاری بانک به غیر از هزینه های تأمین مالی ، مطالبات مشکوک الوصول و نیز استهلاک.

هزینه های غیر عملیاتی (مالی):

عبارت است از سود پرداختی به انواع سپرده ها اعم از سپرده های ارزی ، ریالی ، کوتاه مدت و بلند مدت.

نرخ تورم (Inflation):

عبارت است از افزایش مداوم سطح عمومی قیمت ها طی یک دوره (معمولاً یک سال).

ریسک نقدینگی (Liquidity Risk):

در مورد بانک ها ، ریسک نقدینگی به دلیل کمبود و عدم اطمینان در میزان نقدینگی بانک ایجاد می شود.

۷-۱. نهاد یا مؤسسه‌ای که می‌توانند از یافته‌های این پژوهش بهره‌گیرند

۱) با توجه به اهداف این تحقیق، نهادها و بنگاه‌های نیازمند برنامه ریزی پولی و مالی در صنعت بانکداری و بانک مرکزی بعنوان مقام ناظر پولی، می‌توانند از یافته‌ها و نتایج این تحقیق بهره‌مند شوند.

۲) محققان و دانش پژوهانی که می‌توانند از این قبیل تحقیق‌ها، به عنوان منبعی جهت پژوهش‌های بعدی استفاده نمایند.

۸-۱. قلمرو پژوهش

پیش از انجام هر پژوهشی باید قلمرو مکانی، زمانی و موضوعی پژوهش مشخص شود.

۱-۸-۱. قلمرو مکانی پژوهش

طبق تئوری روش تحقیق، هر پژوهشی باید دارای حدود مشخص و تعریف شده‌ای باشد تا پژوهشگر بتواند در تمامی مراحل تحقیق احاطه کافی و قابل اطمینان بر آن داشته باشد. قلمرو مکانی این تحقیق عبارت است از: بانک‌های دولتی شامل بانک‌های ملی، رفاه‌کارگران، تجارت و سپه و بانک‌های خصوصی شامل بانک‌های اقتصاد نوین، کارآفرین، پارسین، سامان.

۲-۸-۱. قلمرو زمانی پژوهش

با عنایت به داده‌های در دسترس، قلمرو زمانی تحقیق برای بانک‌های دولتی از سال ۱۳۷۶ تا سال ۱۳۸۹ و برای بانک‌های خصوصی با توجه به سابقه اندک فعالیت آنها در دوره ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۹ است.

۱-۸-۳. قلمرو موضوعی پژوهش

این تحقیق به منظور بررسی اثر عوامل متغیرهای مختلف حوزه بانکی (مانند هزینه‌های عملیاتی، سهم هر بانک از بازار سپرده، نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات) و حوزه اقتصاد کلان (همچون نرخ تورم و رشد اقتصادی) بر روی تفاوت نرخ سود دریافتی و پرداختی بانک‌ها صورت خواهد گرفت.

۹-۱. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش به کارگرفته شده در این پژوهش روش علی و همبستگی است که با استفاده از تکنیک‌های اقتصادسنجی به تحلیل داده‌ها پرداخته می‌شود. علاوه بر این، جمع‌آوری داده‌ها نیز به روش کتابخانه‌ای